

19, 4;²³ Ibidem. – Vol. 58. – Pagein. 659, 21-25. ²⁴Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 235.

С.О. Прутько, асп.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ РИЛЬСЬКОГО ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОЕЗІЇ ВІКТОРА ГЮГО

У статті досліджується й аналізується поетична мова Максима Рильського. Висвітлюється його особливий стиль перекладу французької лірики. На прикладі вірша Віктора Гюго "До народу" показується майстерність перекладу політичної та громадянської лірики М.Т. Рильським.

The article presents the research and the analysis of Maksym Ryl'skyi's poetical language. It underlines his peculiar style of the translation of French lyric poetry. On the example of Victor Hugo's line "To people" it shows the skill of Maksym Ryl'skyi's translation of political and civil lyric poetry.

Тема статті є актуальною тому, що переклади Максима Рильського з французької мови не досліджувалися раніше.

Метою даної статті є висвітлення особливостей поетичного стилю Максима Рильського з французької мови.

Предмет дослідження: переклад вірша Віктора Гюго Максимом Рильським українською мовою та оригінал вірша французькою мовою.

Об'єкт дослідження: процес перекладу вірша Віктора Гюго "До народу" українською мовою Максимом Рильським. Наукова новизна статті полягає в тому, що проводиться аналіз перекладу політичної, громадянської лірики Максимом Рильським з французької мови на українську.

Максим Тадейович Рильський писав, що: "...Переклад художньої літератури, не кажучи вже про переклади літератури політичної, наукової та ін., - неоціненної ваги політичний і культурний чинник.

Це знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями...

Значення перекладу полягає не тільки в тому, щоб читачі даного народу знайомилися з твором, з яким вони не можуть познайомитися в оригіналі... Це є один із способів збагачення рідної мови... один із засобів вигострення літературної зброї письменника"¹.

Привертає увагу вірш великого французького поета Віктора Гюго "До народу" який належить до циклу громадянської лірики.

Зазвичай до такої лірики відносять поетичні твори, автори яких зачіпають суспільно значущу проблему і прагнуть звернути на неї увагу читачів. Громадянська лірика набула поширення у XIX – XX ст., серед її творців слід назвати геніїв європейської літератури Г. Гейне, О. Барб'є, Т. Шевченка, Віктора Гюго, Шарля Бодлера та ін. При аналізі перекладу можна побачити, які текстуальні відступи від оригіналу в перекладі можна виправдати. Як відтворено в перекладі афористичність мови першотвору, якими засобами відображено контраст між поетом і його оточенням².

За роки вигнання, — нагадуючи кожен раз про себе статтями та речами проти Наполеона Бонапарта, проти "усіх царів та пригнічувачів" (вони зібрані у збірках "Pendant l'exil" — "За роки вигнання" своїми політичними віршами (збірка "Les Châtiments" - "Кара", 1853 — шедевр громадянської поезії), — Віктор Гюго дає ряд своїх найкрупніших поетичних та прозових творів.

Саме в період вигнання завершується формування світогляду митця. Збірка "Кара"справедливо вважається вершиною його політичної поезії. На перший погляд, збірка справляє враження калейдоскопа реальних сцен і гротескно-карикатурних портретів, але є в ній чітко прокреслені смислові лінії і поля надзвичайно високої емоційної напруги, котрі всьому цьому різномірному матеріалові надають певної впорядкованості й завершеності³.

Такі твори, які містять гнівну оцінку негативних соціальних явищ, належать до жанру інвективи. Класичними творами цього жанру вважаються біблійні книги пророків, ямби Архілоха, діалоги Лукіана, полемічні писання Івана Вишенського, викривальні поезії Т. Шевченка, І. Франка, В. Симоненка, Д. Павличка та Максима Рильського⁴.

Вірш В. Гюго "До народу" можна віднести до політичної лірики. При перекладах політичної передусім дбають про те, щоб не тільки не була послаблена провідна політична ідея, а й щоб не був порушений її зв'язок з іншими складниками поетичного тексту. У високих зразках політичної лірики ідея органічно виростає з усього змісту твору і проймає собою всі визначальні риси його художньої форми. Таким прикладом є обрана поезія. Своєрідність її полягає в тому, що чіткість вияву революційної ідеї в цій поезії невіддільна від потужного фольклорно-пісенного струменя. Завдяки цій своєрідності твору виражена в ньому політична ідея сприймається як ідея всенародної революції.

Зрозуміло, що перекладач може дати читачеві правильне уявлення про оригінал лише тоді, коли він зуміє знайти в арсеналі своєї мови відповідні ресурси для відтворення органічної спорідненості його з народною творчістю. При цьому дбають і про тактовне введення в текст окремих народнопісенних елементів (лексики, синтаксису а ін.) як і про те, щоб не порушити виняткової цілісності твору такими засобами, які суперечили б його стильовим засадам⁵.

Звернемося до українського перекладу Максима Рильського та оригіналу віктора Гюго.

Victor HUGO (1802-1885) (Recueil : Les châtements) (écrit en juillet 1853) вірш зі збірки "Кара" (написана в липні 1853), сам вірш написаний 1848 року.

Au peuple

Il te ressemble ; il est terrible et pacifique.
Il est sous l'infini le niveau magnifique ;
Il a le mouvement, il a l'immensité.
Apaisé d'un rayon et d'un souffle agité,
Tantôt c'est l'harmonie et tantôt le cri rauque.
Les monstres sont à l'aise en sa profondeur glauque ;
La trombe y germe ; il a des gouffres inconnus
D'où ceux qui l'ont bravé ne sont pas revenus ;
Sur son énormité le colosse chavire ;
Comme toi le despote il brise le navire ;
Le fanal est sur lui comme l'esprit sur toi ;
Il foudroie, il caresse, et Dieu seul sait pourquoi ;

Sa vague, où l'on entend comme des chocs d'armures,
Emplit la sombre nuit de monstrueux murmures,
Et l'on sent que ce flot, comme toi, gouffre humain,
Ayant rugi ce soir, dévorera demain.
Son onde est une lame aussi bien que le glaive ;
Il chante un hymne immense à Vénus qui se lève ;
Sa rondeur formidable, azur universel,
Accepte en son miroir tous les astres du ciel ;
Il a la force rude et la grâce superbe ;
Il déracine un roc, il épargne un brin d'herbe ;
Il jette comme toi l'écume aux fiers sommets,
Ô peuple ; seulement, lui, ne trompe jamais
Quand, l'oeil fixe, et debout sur sa grève sacrée,
Et pensif, on attend l'heure de sa marée ⁶.

Український переклад виконаний у 1952 році і опублікований у книзі "Вибрані переклади" Максима Рильського.

До народу

На тебе схожий він; то мирний, то жахливий,
Під небом він прославсь, величний і красивий;
У ньому вічний рух, якого не спинить,
Під сонцем сяє він, од вітру клекотить,
То весь -гармонія, то дикий рик звіриний.
Чудовиська його заселяють глибини;
В нім бурі родяться; безодні має він,
Де люди сміливі знаходять свій загин;
Безмірний, топить він в страшних валах титанів;
Крушить він кораблі, як ти – своїх тиранів;
Як над тобою дух, над ним маяк горить;
Він пестить – і стає погрозливим за мить;
У шумі хвиль його мов чути брязкіт зброї;
Рокоче страшно він у темі пори нічної,
І може нині він погрозливо ревети,
А завтра – проковтнуть, як ти, безодне, ти!
Блищать, немов мечі, його хвилясті води;
Співає вічний гімн він до богині вроди;
Безкрайї, в дзеркалі своєму він одбив

Небесні зорі всі, проміння всіх світів;
Жорстоку силу він із ніжністю єднає;
Билинку береже, каміння скель ламає;
Сягає піною він до шпилів гірських;
Як ти. Та хитрощів не має він низьких
І тим, хто з вірою, спокійно жде припливу,
Не ставить пасток він і путь дає щасливу⁷.

У наведеному перекладі, привертає увагу характер лексики (відповідність її нормам мови, на яку здійснений переклад; наявність чи відсутність українізмів; наявність чи відсутність книжних елементів, протипоказаних стилю цієї поезії) та синтаксису (відповідних синтаксичних конструкцій перекладу народно-розмовному та пісенному синтаксису).

На особливу увагу заслуговує логіка розвитку поетичного образу, контрасту між динамічною першою частиною поезії та її завершальною частиною.

Вірш Віктора Гюго передає настрій французів того часу, події того періоду лишили відбиток у світовій історії і автор чітко передає ці переживання і боротьбу.

Франція того часу переживає зародження літератури доби реалізму, починається боротьба реалізму з романтизмом і соціальних тенденцій з народництвом, з'являлися перші прояви натуралізму. У 30-ті й на початку 40-х років з'являються чотири його поетичні збірки Віктора Гюго - "Осітні листя" (1836), "Пісні сутінок" (1837), "Внутрішні голоси" та "Промені й тіні" (1841). Крім того, багато поезій ввійшли до "Споглядань" - величезної двотомної збірки, опублікованої вже в період вигнання (1856). Буржуазно-демократична революція (лютий 1848 року) вивела Віктора Гюго з ідейного глухого кута. Він став у ряди захисників республіки. У друзі та з трибуни Національних зборів Віктор Гюго викривав Луї-Бонапарта, який після контрреволюційного перевороту 1851 року був оголошений (1852 р.) імператором Наполеоном III. Уникаючи переслідування Віктор Гюго змушений був покинути Францію і переїхав до Брюсселю; пізніше оселився на островах в протоці Ла-Манш, у володіннях Англії. З метою викрити і знеславити перед усім світом політичного авантюриста та його злочинний режим і тим

самим сприяти їхньому скорому падінню в перший рік еміграції у 1852 році Віктор Гюго написав книгу "Історія одного злочину" (Т. 1-2, вид. 1877-1878 рр.)- своєрідну викривальну хроніку перебігу подій під час державного перевороту 1851 року. Друга книга Віктора Гюго — аполітичний памфлет "Наполеон Маленький". Саме в період вигнання завершується формування світогляду письменника. У 1853 році з'являється збірка політичних віршів "Помста", яка затаврувала Наполеона III та його приспівників, стала зразком громадянської лірики і пізніше вплинула на паризьких комунарів⁸.

Деякі деталі з біографії Віктора Гюго, історичні події у Франції схожі на біографію Максима Рильського та на повороти історії в Україні. З 1923 р. Максим Рильський назавжди переїжджає до Києва, де зближається із гуртком київських поетів-інтелектуалів, яких сучасники називали "неокласиками". До цього гуртка входили професори Київського університету М. Зеров, П. Пилипович, професор Кам'янець-Подільського університету М. Драй-Хмара, молодий поет Освальд Бургардт (в еміграції – Юрій Клен). Нові віяння яскраво себе виявляли у наступні збірці *"Синя далечінь"*, (1922 р.). Поетичний набуток Максима Рильського 20-х років ХХ ст. представлений й низкою інших збірок кожна з яких була новим кроком у творчому зростанні, в утвердженні загальнолюдських цінностей. Одна за одною побачать світ книжки *"Крізь бурю і сніг"* (1925), *"Тринадцята весна"* (1926), *"Де сходяться дороги"* (1929), *"Гомін і відгомін"* (1929).

За свої естетичні уподобання Максим Рильський один із перших серед "неокласиків" буде заарештований. Безпідставно звинувачений в "контрреволюційній організації", поет проведе у в'язниці п'ять місяців. Щоденні допити, погрози, психологічний тиск – все це загалом призводить до негативних змін у поетичній творчості, що ознаменувались збіркою *"Знак терезів"* (1932). У 1930-1940 рр. З-під пера виходять декларативні пафосні твори. Найвизначнішим твором цього періоду можна назвати невелику ліро-епічну поему-ораторію *"Слово про рідну матір"*, де поет відкрито виступає патріотом України, поборником духовних цінностей українського народу. У пресі повоєнних років знову

починається гоніння поета. Його звинувачують у відсутності імені вождя у творах, у "втечі в минуле" ⁹.

1951 рік (2 липня) приніс погромні статті в московській газеті "Правда" від 2 липня проти "націоналістичні ухили в українській літературі" (різка критика вірша В. Сосюри "Любіть Україну" та лібрето опери "Богдан Хмельницький" О. Корнійчука і В. Василевської). XVIII з'їзд КПУ, що проходив у Києві з 23 по 26 березня 1954 року схвалив набір юнаків і дівчат з України на Сибір і до Казахстану для освоєння цілинних і перелогових земель (протягом 1952—1956 рр. туди виїхало приблизно 100 тис. осіб). 7 липня 1954 року була прийнята Таємна постанова ЦК КПРС про посилення антирелігійної пропаганди ¹⁰.

Драматичність творчої біографії Максима Рильського не винишила в ньому талант лірика. У період "третього цвітіння" (1950-1960 рр.) з'являються збірки "*Троянди і виноград*" (1957 р.), "*Далекі небосхили*" (1959), "*Голосіївська осінь*" (1959), "*Згряя вселиків*" (1960), "*В затишку жайворонка*" (1961), "*Зимові записи*" (1964), які є достойною окрасою української літератури другої половини ХХ ст. "Шедеврами видатного майстра" назвав Олесь Гончар збірку "*Троянди й виноград*". У поезіях останніх років виявилась нова якість ліричного таланту Максима Рильського, його гуманістичне спрямування, вболівання за долю не тільки свого народу, а й усього людства ¹¹.

Детально аналізуючи вірш бачимо, що у першій строфі порядок слів в українському варіанті не прямий, що є цілком допустимим для української мови на відміну від французької, але для зберігання ритми і для збереження уваги на підметі цей порядок слів підходить для поетичного перекладу. Також у перекладі порядок прикметників змінений, іде спочатку *мирний*, а потім *жахливий*. Чергування наголосів перекладач викоритовує для збереження ритми, Іаксим Рильський збагачує українську поетичну мову.

У другій строфі *Il est sousl'infini le niveau magnifique* передано під небом він прославсь, величний і красивий де слово *небо* можна розглядати як українську метафору, для українського читача, зрозуміло, що воно *безмежне, безкрає, неосяжне* та ін. тому *le niveau magnifique* (чудовий рівень) красиво передається під небом він прославсь, величний і красивий.

Далі завдяки вдалому перекладу другої строфи, у третій вже немає повторів, як у французькому варіанті де *l'infini* (2) та *l'immensité* (3) можна назвати синонімами.

Четверта строфа передає яскравий пейзаж. Максим Рильський змальовує пейзажі і ситуацію так, що читач нібито бачить це своїми очима.

Les monstres sont à l'aise en sa profondeur glauque (чудовиська почувуються цілком зручно, нібито як вони у себе вдома в їх синьо-зеленій глибині), а в українському перекладі автор передає картину може й використовуючи менше деталей, але надає більш широке поле для фантазії читача і змальовує її використовуючи антоніми, що робить опис простішим і одночасно більш зрозумілим для нашого читача *чудовиська його заселяють глибини* в українській культурі прийнято, якщо людина оселяється десь, то вона робить це місце зручним і затишним для себе, а глибини у нашому уявленні це щось темне і безмежне, морські глибини звичайно мають синій та зелений відтінки.

Зберігається час при перекладі і далі зберігається порядок дій. Але в строфі *D'où ceux qui l'ont bravé ne sont pas revenus* в оригіналі маємо минулий час, де характер дії передається "plus que parfait", але здається, що це вже не повториться та забігаючи наперед бачимо, що це, ніби, замкнене коло, що й показує перекладач наступною строфою *De люди сміливі знаходять свій загин*.

Вже в дванадцятій строфі *Il foudroie, il caresse, et Dieu seul sait pourquoi* в українському перекладі опускається слово *Dieu* і переклад є наступним: *Він нестить – і стає погрозливим за мить*. Відомо, що в Україні Радянська влада усіма способами намагалася, викоренити українську мову і культуру, віру в Бога. Максим Рильський написав цей переклад саме в той період, а опублікований він ще до того, як почали суворо карати дисидентів. Тому в перекладі слово *Бог* опущено, але передана та велич і можуть яку Віктор Гюго передав.

Починаючи з строфи *Accepte en son miroir tous les astres du ciel ; Il a la force rude et la grâce superbe ;* і закінчуючи *Il déracine un roc, il épargne un brin d'herbe* в українському перекладі автор змінює порядок слів і міняє місцями слова, але при цьому він не втрачає ні розміру вірша, ні мелодики. У перекладі поетична картина не

втрачає жодної деталі. Наприклад *Венера (Vénus)* автор передав *богиня вроди*, що позбавляє необхідності давати пояснення і робити посилання, а зміст при цьому не втрачається.

Останні три рядки в українському перекладі дають більше надії ніж в оригіналі французькою мовою. *Ô peuple ; seulement, lui, ne trompe jamais* в перекладі (*він не обманює ніколи, чи не обманить ніколи*) передано наступним чином: *Як ти. Та хитрощів не знає він низьких і, відповідно, народ він називає ти*. Переклад останніх двох строф *Quand, l'oeil fixe, et debout sur sa grève sacrée, Et pensif, on attend l'heure de sa marée* не можна назвати описовим, але дещо філософським де ідея автора передана читачеві і зберігається розмір вірша, мелодика і час.

Виходячи з цього аналізу бачимо, що переклад політичної, громадянської лірики в часи М. Рильського був дуже не простим, оскільки був обумовленим не тільки мовними, але і соціально-політичними обставинами життя. Але навіть в такій поезії присутні романтичні пейзажі які треба передати відповідно до стилю вірша і перекладачеві це вдалося. Особливість перекладів Максима Рильського пейзажної лірики, громадянської та політичної в тому, що при збереженні розміру віршу, при збереженні мелодики і часу, при передачі детальної картини завжди є натяк на романтизм і на надію на краще. Може саме через це він і досі залишається популярним і видатним майстром, поетом, письменником і перекладачем.

¹Рильський М. Вибрані твори у двох томах. Переклади. – К., 2006. Т. 2. – С. 3; ²Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2003. – С. 193; ³Бычков М.Н. Собрание сочинений в 6 томах. – М., 1988. – Т.1. – С. 113; ⁴Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2003. – С. 196; ⁵Там само. – С. 201; ⁶Поэзия Франца. - Paris, 1996 – 2006. – Р. 335; ⁷Рильський М. Вибрані переклади. – К., 1952. – С. 306; ⁸Бердичевський Я.М. Всесвітня історія 1789-1918 рр.. – Харків., 1998. – С. 49; ⁹Альманах. Українська родина. – К., 2006. – С. 3; ¹⁰Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. – К., 2001. – С. 152; ¹¹Альманах. Українська родина. – К., 2006. – С. 1.

О.О. Царук, викл.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ "ЗИМА"